

תזכיר חוק הרבנות הראשית לישראל (תיקון שינוי הרכב האסיפה הבוחרת והגדלת הייצוג הנשי בה), התשפ"ד–2024

נייר עמדה – סעי' 7(8) לחוק הרבנות הראשית לישראל תש"מ-1980, מינוי 10 רבנים לאסיפה הבוחרת ע"י הרבנים הראשיים¹

מבוא

מסמך זה עוסק בסקירה כללית של עקרונות מינוי הרבנים בישראל מהזווית של מקורות התורה וההיסטוריה היהודית. המסמך מתייחס לשינויים בהרכב האסיפה הבוחרת את הרבנים הראשיים במדינת ישראל ולמעמדה של הרבנות הראשית בתהליך זה. המסמך טוען כי הסמכת והגדרת רבנים בהיבט הממלכתי, נתונה בסמכות בלעדית של הרבנות הראשית לישראל. התערבות של גורם זר בכך מהווה חדירה לליבת הסמכות והעשייה הרבנית, ומהווה הפרה בוטה של האוטונומיה של תורת ישראל. עוד מבהיר המסמך כי עקרון יסוד בבחירת רבנים הוא כי: רבנים ממנים רבנים, וכי רוב רבני, באסיפה הבוחרת הוא הכרחי מהותית. המסמך יורד לפרשנות ספציפית של סעיף 7(8) לחוק הרבנות הראשית, וטוען כי פרשנותם של שופטי בג"ץ, ברק ארז ועמית, סותרת את מקורות התורה וההיסטוריה היהודית, את לשון החוק, ואת כוונת המחוקק. בנוסף תוצאות הפסיקה של פסה"ד בבג"ץ 4266/24 מיום ד' אב תשפ"ד (08 אוגוסט 2024), הקובע למעשה התכנות של גוף בוחר ללא רוב רבני, מנוגד לרקע ההיסטורי והחקיקתי של החוק. אי לכך קורא המסמך להבהיר את הכתוב בסעי' 7(8) ולקבוע כי רבנים הם אלו שהוסמכו לרבנות ע"י הרבנות הראשית לישראל.

רקע

1. הצעת החוק מוגשת בעקבות פסק דינו של בית המשפט העליון מיום 14.1.24 (בג"ץ 7583/22 המרכז לקידום מעמד האישה ע"ש רות ועמנואל רקמן באוניברסיטת בר-אילן נ' הרבנים הראשיים לישראל (נבו 14.1.2024) (להלן: "עניין רקמן")) לפיו במסגרת הפעלת סמכות הרבנים הראשיים לישראל לעניין סעיף 7(8) לחוק המסמך אותם למנות להרכב האסיפה הבוחרת 10 רבנים בהתייעצות עם השר ובאישור הממשלה, יש "לשקול מינוין של נשים... ככל שהן עומדות בדרישות של השכלה תורנית והלכתית מתאימה".

פסיקתו של בג"ץ המתערבת בשיקולי הרבנים, הקוראת לרבנים הראשיים לשקול מינויים של נשים לנציגות על תקן רבנים, אינה עולה בקנה אחד עם התפיסה המרכזית של מקורות התורה, עקרונות יסודה של הרבנות הראשית, ההיסטוריה היהודית, לשון החוק, וכוונת המחוקק.²

¹ נכתב ע"י הרב יעקב יקיר והרב יאיר קרטמן, מנהלי תחום במרכז יכין
² להרחבה עיין בנספח למסמך זה.

נייר עמדה חוק מינוי רבנים 1

2. לא פלא, אפוא, כי מועצת הרבנות הראשית החליטה לדחות את עמדת בג"ץ כי יש לשקול מינון של נשים לפי סעיף 7(8) לחוק, וקבעה "כי על פי ההלכה אין כל אפשרות הלכתית למינוי נשים לתפקיד רב, כמו כן שקילת מינוי אישה לתפקיד רב אסורה, באשר היא מכירה בכך שאישה יכולה לשאת בתפקיד רבני, דבר המנוגד לעמדת פוסקי ההלכה וגדולי הרבנים והרבנים הראשיים לדורותיהם.

3. לאחר מכן החליטו הרבנים שלמה שפירא ואליעזר שמחה וייס למנות 10 רבנים לאסיפה הבוחרת, עפ"י החוק ומתוך שיקול דעת. הבחירה נעשתה עפ"י קריטריונים מקצועיים ועקרוניים, ללא שיקולים זרים.

כפי שכתב הרב שפירא במכתבו מיום ה' תמוז תשפ"ד: "עפ"י החוק עלי להפעיל שיקול דעת בבחירת הרבנים שאמנה. שיקול הדעת המסור לי הוא שיקול דעת רחב. אך ברור שאסורים שיקולים זרים שאינם ממין העניין". על כן כותב הרב שפירא:

"העמדת לעצמי מספר קריטריונים שבהצטרבם יחדיו יביאו לבחירת הרבנים הראויים ביותר... 1. למנות רבנים ודיינים ותיקים וידועים, בעלי ניסיון רב ומוכר, נאמנים לרבנות הראשית לישראל, ונחושים להחזיר את עטרת הרבנות ליושנה, לתפארת העם בישראל ובתפוצות, ברוח חזונו הגדול של מחולל ומייסד הרבנות הראשית לארץ ישראל, הראי"ה קוק זצ"ל. 2. רבנים המשתיתים את אורחות חייהם בכפוף להוראות הרבנות הראשית לישראל. 3. רבנים שמבטלים את דעתם האישית כלפי הוראות הרבנות הראשית, מתוך הבנה שהרבנות הראשית היא גוף הכרחי לקיום הדת במדינת ישראל. 4. רבנים המשלבים או שילבו תורה ומעשה בחייהם הפרטיים והציבוריים. 5. רבנים שהוסמכו על ידי הרבנות הראשית לישראל, כך שכשירותם הרבנית נבדקה באופן אובייקטיבי ומוסמך, או רבנים שהוסמכו על ידי גדולי תורה מוכרים, אשר קיים קונצנזוס רחב לגבי הסתמכות על הסמכתם. 6. להשתדל לא למנות רבנים שכבר הביעו דעתם לגבי הרבנים הראשיים המועדפים עליהם".

במכתבם לשר הדתות, מיום ה' תמוז תשפ"ד, הוסיפו הרבנים שפירא וייס וכתבו: "לאחר ששקלנו את מכלול השיקולים הרלוונטיים, לרבות הקריטריונים שרשם הרב שפירא... ואליהם הצטרף הרב וייס ובהתחשב בשיקול הדעת הרחב המסור לרבנים הראשיים לפי סעיף 7(8) הנ"ל, להלן שמות הרבנים שבחרנו למנות".

4. בפסה"ד בבג"ץ 4266/24 מיום ד' אב תשפ"ד (08 אוגוסט 2024), קבע בית המשפט: א. כי הבחירות ייערכו במועד שלא יהיה מאוחר מיום כז' אלול תשפ"ד (30.9.2024). ב. כי על הרבנים שפירא וייס לפעול במינויים לפי סעיף 7(8) על פי הנאמר בפסק הדין בעניין רקמן, וכי המינויים שנעשו על ידם אינם תקפים. ג. במקרה שלא יפעלו כך האסיפה הבוחרת תכלול רק 140 חברים במקום 150.

חשוב להדגיש, 10 הרבנים הם חלק מקבוצה של 80 רבנים באסיפה הבוחרת "שאמורה לבטא את הפן הדתי-רבני המובהק". כפי שכתב השופט מינץ: "במקרה זה קיים קשר ישיר וענייני בין תפקידם של הרבנים בהקשר הדתי-הלכתי לבין התפקיד שהם ממלאים במסגרת חברותם באסיפה הבוחרת... בהתאם להסדר הדווקני ששרטט המחוקק כאמור, מדובר בבעלי תפקידים אשר נועדו לבטא את הפן הדתי-הלכתי הטמון בבחירה ולוודא כי יש לנבחרים על ידם את הסגולות, הכישורונות והיכולת ההלכתית הנדרשת לכהונת רבנים ראשיים וחברי מועצת הרבנות הראשית".

סעיף 7(8) במבחן הזמן

5. חוק הרבנות כולל את סדר מינוי האסיפה הבוחרת בצורה מפורטת. לשון החוק מסבירה כיצד ממנים את קבוצת הרבנים לאסיפה ואת קבוצת נציגי הציבור לאסיפה. סעיף 7(8) חותם את רשימת סעיפים המפרטים את דרך מינויים של 80 רבנים, בסה"כ, לאסיפה הבוחרת.

כפי שכתב השופט הנדל בבג"ץ 5673/18:

"בענייננו, התווה המחוקק הסדר מורכב ומפורט... עסקינן בהסדר עדין, היורד לפרטי הפרטים של האינטרסים הראויים לייצוג. באמצעותו, איזן המחוקק בצורה מדודה ומדויקת – תוך מתן הוראות מספריות והגדרת תפקידי החברים באסיפה הבוחרת – בין השיקולים והאינטרסים המיוצגים באסיפה. על כן, יש לקרוא את ההסדר באופן דווקני".

6. קריאה של לשון החוק באופן דווקני מובילה לפרשנות הפשוטה שלו, "רבנים" הם דווקא רבנים, כדברי השופט מינץ בפהס"ד בבג"ץ 7583/22:

"הפרשנות הבסיסית והפשוטה של המונח 'רבנים' על פי תפיסת עולם הלכתית אורתודוקסית כפי שנתפסת על ידי הרבנות הראשית, היא מי שהוסמך לרבנות על ידי הרבנות הראשית. לא ניתן לצקת לתוך מונח זה בחוק את המשמעות אותה מבקש העותר לצקת... מתיחת הפרשנות והכללת נשים העוסקות בדת ובהלכה היהודית אל תוך הגדרת 'רבנים' חוטאת אפוא לפרשנות הלשונית ומותחת את מושג הרבנים מעבר לגבולותיה".

הפרשנות התכליתית ללשון החוק, שניסו לתת השופטת ברק ארז והשופט עמית בבג"ץ הנ"ל, הבנויה על מושגי "התכלית הייצוגית", ו"התכלית הכללית של קידום שוויון", ועל 'חזקה' כי זו הייתה כוונת המחוקק, מנוגדת לתפיסה המרכזית במקורות התורה, למציאות בהיסטוריה היהודית, לרוחות המנשבות בקהילות הרואות בתורה תרבות מחייבת, ובעיקר מנוגדות לנאמר במפורש בדיוני החקיקה, ובדברי ההסבר לחקיקה. בחינה מדוקדקת של הרקע החקיקתי מעלה כי לפרשנות התכליתית הזו אחיזה רפה במציאות, אם בכלל.

7. לשונו של סעיף 7(8) המדובר תוקנה בשנת תשס"ד. הלשון המקורית הייתה: "10 רבנים שימנה שר הדתות באישור הממשלה". בתיקון הועברה הסמכות משר הדתות לרבנים הראשיים.

הרקע לשינוי בחוק היה פירוקו של משרד הדתות והחשש של הרבנות מהתנכלות של שר המשפטים. לשם כך נעשתה חקיקה שהעבירה סמכויות משר הדתות לרבנים הראשיים. בישיבת ועדת החוקה, ו' טבת תשס"ד, אמר סגן השר יצחק לוי: "זה היה חלק מההבנה של פירוק המשרד. כלומר, ההבנה היתה שמכיוון שהיו חששות בציבור הדתי, בציבור הרבני, אצל הרבנים הראשיים לישראל, חששות שהמעבר הזה יוכל להזיק למעמד הרבנות ולמעמד הדיינות בישראל, היתה הבנה שתהיה חקיקה, והחקיקה הזאת, כפי שתראו, מקנה סמכויות נוספות לנשיא בית-הדין... סמכויות שהיו אצל שר הדתות הועברו לנשיא בית-הדין".

בישיבת המליאה לאישור החוק (9.2.04) אמר חה"כ אופיר פז פינס:

"בחוק הזה סיעת שינוי והממשלה בעצם נותנות בידי הרבנים הראשיים לישראל את סמכויות שר הדתות... חלק גדול מהסמכויות הועברו לרבנים הראשיים, ואני אמרתי את זה בחוק הדתיים, ואני אומר את זה כעת: לא יכול להיות שבידי הרבנים הראשיים, בכל הכבוד המגיע להם – ויש כבוד – יהיו סמכויות כל כך מרחיקות לכת בנושאים שקשורים לכלל ישראל. לנשיא בית-המשפט העליון, כבוד הנשיא אהרן ברק, אין הסמכויות שיש לרבנים הראשיים ביושבם כיושבי-ראש או כנשיאים של בית-הדין הרבני הגבוה, וזה לא ייתכן".

8. המחוקק אמר את דברו בצורה הברורה ביותר. התכלית של סעיף 7(8), כפי שהוא לפנינו, היא נתינת סמכות לרבנים הראשיים למנות רבנים. המחוקק לקח את הסמכות ונתן אותה לרבנים הראשיים כדי שלא יוכלו להתנכל להם, לא שרים ולא שופטים.

מעבר לכך, בדברי ההסבר לתיקון לשון החוק, כפי שפורסמו ברשומות, נאמר כי העברת הסמכות נעשית: "לאור ההיכרות מקרוב של נשיא המועצה את עבודת הרבנים ואת הכישורים הנדרשים כדי להתמנות חבר האסיפה הבוחרת". דהיינו, המחוקק מסביר מפורשות כי מדובר במינוי רבנים שהרבנים הראשיים מכירים את כישוריהם.

א"כ לשון החוק ופרשנותו ברורה. הרבנים הראשיים הוסמכו למנות 10 רבנים מוסמכים לאסיפה הבוחרת.

הרב הרצוג ביחס לכפייה על הרבנות

9. נסיים בדברי הרב הרצוג שעסק בניסיון לכפות מודלים זרים על הרבנות על ידי מערכת חיצונית. הרב הראשי, הרב יצחק הלוי הרצוג, כתב בספרו תחוקה לישראל עפ"י התורה:

"וכמעט זה דבר שא"צ לאמרו שאין כוונתי ח"ו שימנו נשים למורי הוראה בקהלות, שלמינוי כזה לא כיוונו הפוסקים ז"ל הנ"ל... מינוי מורי הוראות זהו דבר המסור לידי המועצות הדתיות, ואין אפשרות של מינוי נשים לתפקיד כזה אלא ע"י כפייה מצד הממשלה וזה בודאי אסור לתת, ואם במקרה אחד מני אלף תרצה הממשלה לכופ עלינו אשה למינוי כזה אסור לנו להכיר אותה ועלינו לאסור הוראותיה וממילא יתבטל הענין".

עקרון הרוב הרבני באסיפה הבוחרת את הרבנים הראשיים

10. עקרון הרוב הרבני באסיפה הבוחרת העולה מתוך מקורות התורה התקבל בפועל ע"י המוסדות הלאומיים מאז יוסדה הרבנות הראשית. כפי שציין שר הדתות זרח ורהפטיג בדיון בחוק הבחירות למועצת הרבנות הראשית במליאת הכנסת: "בכוונתי, כשר הדתות, להתקין תקנות שתהיינה ככל 'האפשר כמתכונתן של התקנות שלפיהן נבחרה הרבנות הראשית בשנת תשכ"ד. לפי התקנות ההן, המיוסדות על חוקת הבחירות מימי הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, אסיפת הבחירות מורכבת מ-60% רבנים, נציגי כל ציבור הרבנים בערים, במושבות, במושבאים ובקיבוצים, ומ-40% נציגי הציבור, חציים נציגי עיריות ומועצות מקומיות וחציים נציגי מועצות דתיות"³.

³ הישיבה המאתיים ושלוש עשרה של הכנסת השביעית יום רביעי, כ"ח תמוז תשל"א (21 יולי 1971) נייר עמדה חוק מינוי רבנים 4

באותו הדיון הדגיש חה"כ שלמה לורנץ במליאת הכנסת: "אלה שהסכימו לרבנות הראשית, ובראשם הרב קוק זצ"ל, הסכימו לכך בתנאי מפורש שהבחירות תהיינה בלתי תלויות. לכן דרש הרב קוק זצ"ל רוב רבני מוחלט, להבטיח שהבחירות תהיינה תואמות בחירה של רבנים ראשיים. ואמנם הוסכם ש 60% מהגוף הבוחר יהיו רבנים".

11. הדבר בא לידי ביטוי בתקנות המפרטות את הרכב האסיפה הבוחרת. לדוגמה בתקנות משנת תשכ"ג-1963 נקבע כי האסיפה הבוחרת תכלול 125 חברים, מתוכם 75 רבנים ו-50 נציגי ציבור:

"חוק מועצת הרבנות הראשית (בחירות) (הוראת שעה), תשכ"ג—1963

4.(א) מועצת הרבנות הראשית תיבחר על ידי, אסיפה בוחרת בת 125 חברים והם:

(1) 75 רבנים שייבחרו או יתמנו לכך כמפורט בתקנה 5.

(2) 50 נציגי המוסדות המקומיים שייבחרו או יתמנו לכך כמפורט בתקנה 9.⁴

האסיפה הבוחרת הנוכחית הכוללת 150 חברים שמתוכם 80 רבנים אף היא נוסדה על בסיס עקרון הרוב הרבני. בדיון בוועדת הפנים על חוק הבחירות לרבנות הראשית הדגיש שר הדתות זרח ורהפטיג, שהציע הרכב זה, את הדבר: "החוק הזה מבטיח בסופו של דבר אפשרות של בחירת רבנות ראשית בצורה האובייקטיבית ביותר. הרוב הוא רוב של רבנים: 80 מתוך 150".⁵

כפי שנאמר, בחוק הרבנות הראשית לישראל תש"מ-1980 שמר המחוקק על עקרון זה וקבע רוב רבני באסיפה הבוחרת.

סוף דבר

12. פסיקתו של בג"ץ, הקוראת לרבנים הראשיים לשקול מינוי של נשים לאסיפה הבוחרת על תקן רבנים, אינה עולה בקנה אחד עם התפיסה המרכזית של מקורות התורה, עקרונות ייסודה של הרבנות הראשית, ההיסטוריה היהודית, לשון החוק, וכוונת המחוקק. משכך, החלטתה של מועצת הרבנות הראשית כי יש למנות רבנים שהוסמכו על ידה, והמינוי של 10 הרבנים ע"י הרב שפירא והרב וייס, הם ראויים וחוקיים. לאחר שבג"ץ פסל את המינויים וקבע שהאסיפה הבוחרת תכלול 140 חברים בלבד, ופגע גם בעיקרון הרוב הרבני באסיפה הבוחרת, יש צורך להבהיר את כוונתו הברורה של המחוקק ולקבוע כי הרבנים הראשיים ימנו 10 רבנים שהוסמכו לרבנות ע"י הרבנות הראשית לאסיפה הבוחרת.

⁴ רשומות קובץ התקנות י"ז בתמוז תשכ"ג 1465 9 ביולי 1963

⁵ הכנסת השביעית מושב שלישי, פרוטוקול 121 משיבת ועדת הפנים יב' באדר תשל"ב, 27/2/72.

נייר עמדה חוק מינוי רבנים 5

מודל מינוי ההנהגה רבנית במסורת ישראל

את היסודות למינוי הנהגה רוחנית לעם ישראל, ניתן לאתר בעת יסודה של המערכת הזו על ידי משה רבינו: "הָבּוּ לָכֶם אֲנָשִׁים חָכְמִים וְנָבִנִים וְיָדָעִים לְשִׁבְטֵיכֶם וְאֲשִׁימָם בְּרָאשֵׁיכֶם". היסודות העולים מן הפסוק הם כי למשוואת המינוי, שני חלקים: א. הקריטריונים למועמדים להנהגה הרוחנית הם: חכמה, תבונה, מוכרות ומקובלות ציבורית. ב. המינוי עצמו הוא בסמכות ההנהגה הרוחנית הלאומית. שני עקרונות אלו מנוסחים גם בלשון חז"ל: א. הסכמת הציבור; במסכת ברכות: "אין מעמידין פרנס על הציבור אלא א"כ נמלכין בציבור". ב. מינוי על ידי הנהגה רוחנית לאומית; במסכת סנהדרין: "אין עושין סנהדריות לשבטים, אלא על פי בית דין של שבטים ואחד".

עם היחלשותו של המרכז הרוחני הלאומי, המינוי הרבני התאפיין באוטונומיה קהילתית, ויכולת המינוי והפיקוח הציבורית הלאומית נחלשה. גם במציאות של פיזור לאומי, נשתמר עקרון המינוי ע"י ההנהגה הרוחנית הלאומית, בתנאי הכשירות למועמדות להנהגה הרוחנית, שהיה כרוך בנטילת רשות ובהרשאה פורמלית של סמכות רבנית מוכרת. עם כינונה של הריבונות היהודית המתחדשת בארץ ישראל, ואפקטיביות הקשר בין התפוצות היהודיות השונות בעולם, המודל של 'הבו לכם - ואשימם' - הסכמת הקהל והמלצתו, ומינוי ע"י סמכות רבנית מוכרת ורחבה – התעצב מחדש כמודל המרכזי והלגיטימי.

מעמדה של הרבנות הממלכתית

מעמדה של הרבנות הממלכתית במדינת ישראל הינו פועל יוצא של תפיסת עולם ביחס למודלים שונים של יחסי דת ומדינה, בדגש על ייחודה של מדינת ישראל כמדינה יהודית. לתפישתו של הרב קוק מייסדה של הרבנות הראשית לישראל, הרבנות הממלכתית תפקידה עיצוב פניה של מדינת ישראל כמדינה יהודית, וחשיפת נקודת היהדות בתוך ייעודי החול של המדינה. את חשיבותה של הרבנות ניסח הרב קוק באמירתו "הרי שאלת הרבנות היא ממש שאלת החיים לאומתנו". הנגזרת המעשית של תפיסת הרב קוק היא שהגדרת הרבנות חורגת מהגדרתה כמערכת לסיפוק שרותי דת, והיא עולה לכדי הגדרתה כרשות אוטונומית תרבותית, מנהיגה ומתוות דרך. עקרונות אלו היו בבסיס המודלים השונים של האסיפה הבוחרת את הרבנים הראשיים וכוחם יפה גם לימינו אלו.

מעמדם של הרבנים במסגרת הרבנות הממלכתית וזיקת מינויים ל'ממלכה':

מעמדם של הרבנים במדינת ישראל נידון בספרות המחקרית בשתי צורות התייחסות מרכזיות: נבחר ציבור ופקידות. כל הגדרה גוזרת מרחב פעולה ומערכת מחויבויות. נבחר ציבור נבחרים בהליך ציבורי וזכאים למרחב הנהגה. פקידי ציבור נבחרים בהליך פקידותי ומחויבים למשימות ספציפיות. בפסיקת בתי המשפט ישנה הבנה כי מעמדם של הרבנים הוא מקצתו נבחר ציבור ומקצתו פקיד ציבור. נקודת המבט של מקורות התורה מנסחת את מעמדם של הרבנים כייחודי, ביחס לשתי הגדרות אלו.

הרבנים הם גם נושאי דבר היהדות, המופיע בעולם מלמעלה למטה, ומשם מקור סמכותם. יישומו של עיקרון זה, מחייב את מינויים על ידי מערכת רבנים עצמאית, הכפופה אך ורק למערכת ערכיה ומוסדותיה המחייבים של תורת ישראל.

דייק בהגדרה זו הרב סולוביצ'יק⁶: "אם משרת הרבנות קשורה באופן בלעדי בהוראה, דין והרבצת תורה, אז לא תחול ההלכה של 'אין ממנים פרנס על הציבור' אלא כנמלכים בציבור' לבחירת רב, ומנוי לרבנות נכנס בגדר מינוי סנהדרין או דיינים סתם שמבוצע מלמעלה למטה... אולם אם רבנות באה לידי ביטוי בפונקציות חברתיות פוליטיות (דאגה לצרכי הכלל, חסד, צדקה, יצוג וכיוצא בזה) אז הרב אינו רק מורה הוראה ודיין צדק, אלא גם פרנס ומינוי זקוק להסכם הקהל. למותר להדגיש כי תולדות הרבנות אישרה את ההגדרה השנייה. הרב היה לא רק מורה צדק אלא גם רועה נאמן של קהילתו... עכ"פ כל החקירה הזו אין לה שייכות לאיסור בנוגע להתערבות ה'רשות' בבחירת רב ולהיבחרות לרבנות בכחה של מלכות. כאשר הרמב"ם מציין את המלך כממנה דיינים הוא מתיחס להולך בדרכי ה', תלמיד חכם ומוקיר רבן, ולא 'שררה' שאיננה מכיר באוטוריטה של התורה ובעצמו איננו שומר מצוות איש רשות כזה אסור לערב אותו במינויים דתיים...".

⁶ חמש דרשות עמ' 122.